

Sentència del Tribunal Constitucional de 29 de juny de 2000,
sobre el barem

Jesús Pintos Ager

El Tribunal Constitucional acaba de resoldre les deu qüestions d'inconstitucionalitat acumulades contra el sistema de valoració de danys corporals de la Llei de Responsabilitat Civil i Assegurança en la Circulació de Vehicles a Motor – nova redacció donada per la Disposició Addicional 8a de la Llei 30/1995, de 8 de novembre, d'Ordenació i Supervisió de les Assegurances Privades, al text refós aprovat pel Decret 632/1968, de 21 de març – . La sentència de 29 de juny de 2000, el ponent de la qual és el Magistrat Pablo García Manzano, estima parcialment vuit qüestions i, per aquesta raó, declara inconstitucionals i nuls l'incís final “i corregit segons els factors que expressa la pròpia taula” de l'apartat c) del criteri segon (explicació del sistema), així com la totalitat del contingut de l'apartat lletra B “factors de correcció”, de la Taula V, ambdós de l'Annex que conté el “Sistema per a la valoració dels danys i perjudicis causats a les persones en accidents de circulació”.

Arguments. Un cop esvaït en el fonament jurídic 4rt de la sentència qualsevol dubte sobre el caràcter vinculant del barem, excepte en els casos de delictes dolosos, desestima els arguments d'inconstitucionalitat basats en la infracció del dret a la vida i en la integritat física –art. 15 CE- i en la limitació de la funció jurisdiccional atribuïda als Jutges i Tribunals –art. 117.3 CE-. Els arguments tinguts en compte per a sostenir el judici parcial d'inconstitucionalitat són els de vulneració del dret a la tutela judicial efectiva –art. 24.1 CE-, així com la interdicció a l'arbitrarietat –art. 9.3-, en connexió amb el valor superior assignat a la justícia per l'art. 1.1 CE. Hom no sap si incloure l'argument de la violació del dret a la igualtat –art. 14- entre els estimats o els desestimats, ja que el fonament jurídic 10è sembla referir-se a l'art. 9.3 com un llinar d'exigència d'igualtat inferior, dintre de la mateixa categoria, al qual es pot recórrer “quan la norma jutjada no produeixi aquesta imprescindible diversitat de tractament entre els ciutadans... [llavors] [l]a mesura legislativa podrà, en el seu cas, ser contrària al principi d'interdicció de l'arbitrarietat –art. 9.3 CE-.”

La interdicció de l'arbitrarietat. De l'esmentada prohibició de l'arbitrarietat, com a necessària concreció del valor superior de la justícia, resulta que algunes diferències de règim jurídic introduïdes pel legislador l'any 1995 sí que són contràries a l'ordenament constitucional, segons els arguments dels jutges que proposaren la qüestió, per haver creat “sense cap justificació objectiva, un estatut d'excepció per als danys corporals causats per la conducció de vehicles a motor que perjudica a la víctimes i afavoreix als conductors negligents, tot permetent, en determinats supòsits, d'una banda, un enriquiment injustificat i, d'una altra, pèrdues parcials de guanys injustes com a conseqüència de la restricció legal en el rescabament del lucre cessant. En definitiva, el sistema articulat pel legislador és arbitrari, s'al·lega, perquè el sacrifici dels drets de les víctimes està mancat de causa objectiva de justificació, no obeint a cap interès col·lectiu, i injust des del punt de vista dels seus resultats” –fonament jurídic 12-

Aplicació restringida. Tot i això, sorprèn la migradesa amb què el Tribunal utilitza l'argument, ja que restringeix el seu àmbit d'aplicació fins a límits difícils de

comprendre. La sentència no troba el barem contrari a la Constitució en el seu conjunt, com a “règim jurídic diferenciat del dret comú de la responsabilitat civil extracontractual”, sinó només alguns “subsistemes” dins de la seva regulació.

1) Un primer límit consisteix en concentrar el judici de constitucionalitat basat en la interdicció de l'arbitrarietat en els factors de correcció de les indemnitzacions bàsiques per incapacitat temporal, de l'apartat B) de la Taula V del sistema.

El raonament del Tribunal analitza exclusivament els esmentats factors de correcció, amb especial cura per ignorar en qualsevol cas el fet que el funcionament de l'esmentada Taula V, Apartat B) és exactament idèntic al de les Taules II i IV per als supòsits de mort i lesions greus, respectivament. En els tres casos es pot incrementar la indemnització bàsica entre un 10 i un 75% en funció dels ingressos nets anuals per rendes del treball de la víctima, dividits en trams de 3, 6 10 o més milions de pessetes, però la sentència es preocupa molt en aïllar la seva opinió en afirmar en el fonament 17è que “la concreta fórmula utilitzada en aquest punt pel legislador per avaluar els perjudicis econòmics vinculats a la incapacitat temporal no ve modulada per cap clàusula que permeti una mínima ponderació, a efectes d'individualitzar el dany causat, de les circumstàncies de diferent caire que poden influir en la determinació del *quantum* indemnitzatori, ja que el legislador parteix de la premissa indeclinable segons la qual ja ha tingut en compte tota mena de contingències, incloses les excepcionals, per establir la seva taxada valoració, que ve d'aquesta forma a conformar un sistema tancat de taxació del dany corporal, de caràcter exclusiu i exclouent. A més a més, no es pot desconèixer que els anomenats “perjudicis econòmics” presenten prou entitat i identitat com per a integrar i constituir un concepte indemnitzatori propi. Tot i això, i malgrat la seva rellevància des de la perspectiva de la reparació del dany efectivament patit, el legislador ha decidit regular-los com un simple factor de correcció de la indemnització bàsica prevista en l'apartat A) de la Taula V, privant-los de qualsevol autonomia com a específic concepte indemnitzatori i, sobretot, impedit que puguin ser objecte de la necessària individualització i d'un rescabament mínimament acceptable, en comparació amb les pèrdues que per aquest concepte pugui patir un ciutadà mig per cada dia d'incapacitat per a desenvolupar el seu treball o professió habitual.”

On rau la diferència entre les Taules II i IV? A què es deu la seva postergació en l'anàlisi, tot sostraint-les d'un judici de constitucionalitat, que de ser mínimament congruent mai superarien?

La raó sembla clara en el fonament jurídic 13è: els jutges que proposaren les qüestions no les han invocat. En efecte, “els dubtes de constitucionalitat dels jutges proponents, en les qüestions que ara discutim, se centren en l'arbitrarietat que retreuen a la Taula V de l'Annex de la Llei 30/1995, que regula les indemnitzacions per incapacitat temporal. A ambdós aspectes, doncs, hem d'atendre a l'hora de determinar si la norma legal qüestionada ha incorregut en la denunciada arbitrarietat, proscriu per l'esmentat art. 9.3 de la Constitució”.

Resulta inversemblant que el procés constitucional incorri en un malbaratament com el que en resultaria si aquesta omisió a les qüestions plantejades lligués de mans i peus al Tribunal. A tal efecte caldria una lectura molt restrictiva de l'art. 39 de la Llei Orgànica 2/1979, de 3 d'octubre, del Tribunal Constitucional –“quan la sentència declari la inconstitucionalitat, declararà igualment la nul·litat dels preceptes

impugnats, així com, si escau, la d'aquells altres de la mateixa Llei, disposició o acte amb força de llei als quals s'hagi d'estendre per connexió o conseqüència"-.

2) L'altre gran dic de contenció erigit per evitar que la sentència afecti seriosament al barem consisteix en limitar l'eficàcia de l'argument de la seva arbitrarietat a aquells accidents en els quals únicament el causant hagués incorregut en culpa.

“La manca d'individualització dels esmentats perjudicis econòmics, a la qual condueix l'aplicació de la taula V de l'Annex, no produeix cap resultat jurídicament arbitrari o mancat de justificació racional quan es projecta sobre supòsits en els quals el dany personal causat és conseqüència de la responsabilitat civil exigible pel risc creat, o perill que per se comporta l'ús de vehicles a motor” –fonament jurídic 15è-.

Per a establir aquesta diferència de règims jurídics, el Tribunal realitza una conspícua anàlisi de l'evolució del Dret de danys en el darrer segle i mig, trobant-hi al darrere, en l'àmbit de la circulació, “poderoses raons” a favor de l'esmentada escissió entre el domini de les regles de responsabilitat per culpa i objectiva – a la qual també anomena quasiobjectiva, per risc o perill –. Aquestes raons poderoses són les que en aquells moments serviren de base al màxim intèrpret de la Constitució per validar el sistema de valoració en el seu conjunt i centrar la seva anàlisi en allò accessori d'un dels seus tres subsistemes – factors de correcció per incapacitats temporals –. En particular:

- “Alta sinistralitat”. *Trànsit no és un àmbit especialment perillós, sinó amb un elevadíssim nivell d'activitat*
- “Naturalesa dels danys”
- “Homogeneïtat dels danys”. *En què difereixen la naturalesa i l'homogeneïtat dels que s'esdevenen en el treball, en trens, avions, en la construcció, espectacles, esports?*
- “Assegurança obligatòria”. *Com a altres cinc àmbits de risc, com a mínim.*
- “Fons de garantia”. *Com a mecanisme de correcció d'errades del mercat d'assegurances (manca de cobertura i insolvència). A més, quan el Consorci paga, després repeteix.*
- “Necessitat d'uniformar-se amb el Dret de la Unió Europea”. *Cap altre país del nostre entorn barema la responsabilitat civil, simplement orienten al jutge. Cap norma comunitària obliga a fer-ho (ja veurem en què queda la “Cinquena Directiva”).*

En aquest llistat es contenen coses que poc tenen a veure les unes amb les altres, molt menys amb la quantificació del dany, i en absolut són privatives de l'àmbit de la circulació. La sentència destaca d'entre aquests trets el de l'obligatorietat de l'assegurança i la “socialització de l'activitat potencialment danyosa” com a característiques privatives de la responsabilitat del conductor que justifiquen la necessitat de distingir dos règims en virtut de la regla de responsabilitat o criteri d'imputació de l'obligació d'indemnitzar.

“En efecte, en aquest particular context regit per criteris de responsabilitat quasiobjectiva, al qual fa referència l'art. 1.1 de la Llei qüestionada, no és possible, en base en l'art. 9.3. CE, formular objecció o taxa d'inconstitucionalitat oposable al legislador pel fet que aquest, ateses les circumstàncies concurrents (entre les quals destaquen l'assegurament obligatori i la socialització de l'activitat potencialment

danyosa), hagi establert criteris objectivats per a la reparació del dany, amb la conseqüent restricció de les seves possibilitats d'individualització, configurant així un sistema de compensació pecuniària a favor de les víctimes, basat en la submissió dels perjudicis econòmics derivats del dany personal a màxims o límits quantitius.

Per contra, quan concorre culpa exclusiva del conductor causant de l'accident, rellevant i, en el seu cas, judicialment declarada, ja no és possible acollir aquesta justificació. En aquest altre àmbit, el pressupòsit obligat de partida ve constituït pel fet que els béns lesionats per l'acte antijurídic són del màxim rang constitucional (ex art. 15 CE), i que la limitació indemnitzatòria establerta pel sistema legal comporta, correlativament, una manca de protecció dels esmentats béns de la personalitat” – fonaments jurídics 15è i 16è-.

Nous continguts a vells conceptes. En aquest raonament es barregen de tal forma els papers del causant, de la víctima de l'accident i de la resta de societat que es fa difícil seguir el seu curs lògic i distingir-los esdevé un repte apassionant. En fer-ho, hom es troba amb la sorpresa que, com a mínim, a dos dels conceptes bàsics del Dret de danys se'ls està atribuint un significat diferent de l'habitual a la literatura actual.

La “socialització de l'activitat potencialment perillosa” o socialització del risc, breument, sol explicar-se en els manuals de Dret de danys com el procés pel qual el conjunt de la societat suporta les conseqüències danyoses que l'accident causa a la víctima –*ad exemplum* Nova Zelanda des del 1974, Quebec des del 1978 i el Territori Nord d' Austràlia des del 1979-. Socialitzar un risc té un significat molt precís en Dret de danys: vol dir indemnitzar a la víctima amb càrrec a pressupostos generals – impostos- o amb els fons –de garantia- constituïts per grups més o menys amplis identificats amb àmbits de risc. En canvi, en la sentència de 29 de juny, “socialitzar” el risc vol dir que les víctimes, no el conjunt de la societat, suporta part del risc. Més clarament, el Tribunal Constitucional parla de socialització per referir-se a allò que normalment s'entén que és la desprotecció davant del risc, és a dir, que la víctima no cobri part del dany que ha patit.

L'altra novetat terminològica introduïda per la sentència fa referència al significat habitualment atribuït en Dret de danys al terme “objectiu”. Diu la sentència que “en efecte, en aquest particular context regit per criteris de responsabilitat quasiobjectiva... no és possible formular objecció o tatxa d'inconstitucionalitat oposable al legislador pel fet que aquest... hagi establert criteris objectivats per a la reparació del dany, amb la conseqüent restricció de les seves possibilitats d'individualització, configurant així un sistema de compensació pecuniària A FAVOR DE LES VÍCTIMES, basat en la submissió dels perjudicis econòmics derivats del dany personal a màxims o límits quantitius”; però sí quan concorre “culpa EXCLUSIVA del conductor causant”. Llavors, es diu, “ja no és possible acollir aquesta justificació” perquè “els béns lesionats per l'acte antijurídic són del màxim rang constitucional (ex art. 15 CE), i la limitació indemnitzatòria establerta pel sistema legal comporta, correlativament, una manca de protecció dels esmentats béns de la personalitat”.

Quan i quant s'indemnitza. Que són diferents, potser, aquests béns lesionats pel conductor negligent d'aquells altres causats per qui circulava de forma prudent davant d'un parc? Hom intenta fer l'estudi de la responsabilitat civil més suportable distingint les qüestions relatives a la regla de responsabilitat –QUAN S'INDEMNITZA- d'aquelles altres que fa referència a identificar i quantificar el dany indemnitzable –

QUÈ i QUANT S'INDEMNITZA- . Fer dependre la limitació o baremació del dany del nivell de diligència del causant en un sistema de responsabilitat objectiva és fruit de la confusió entre els conceptes de regla de responsabilitat –o imputació- i dany indemnitzable, com a objecte d'aquesta responsabilitat. A més, acaba amb els avantatges que aquesta regla té davant a la de responsabilitat per culpa, que consisteixen precisament en la reducció dels costos unitaris d'aplicació, doncs ha esdevingut innecessari contrastar el nivell de precaució amb cap estàndard. Però el legislador ja havia apuntat aquesta relació en excloure l'aplicació del barem en la quantificació dels danys dolosos, la qual cosa deixa al descobert la seva confusió dels papers compensatori, preventiu i punitiu de les polítiques públiques, pretenent forçar l'abast d'uns per a què facin part del treball que altres més específics poden dur a terme amb major precisió.

La tutela judicial efectiva. El fonament jurídic 20è afegeix un nou argument a favor de la inconstitucionalitat del barem, en considerar “un impediment insuperable per a l'adiant individualització del veritable abast o extensió del dany, quan la seva reparació sigui reclamada en l'oportú procés, amb la qual cosa es frustra la legítima pretensió rescabadora del danyat, en no permetre-li acreditar una indemnització per valor superior a aquell que resulta de l'estricta aplicació de l'esmentada taula V, vulnerant-se d'aquesta forma el dret a la tutela judicial efectiva que garanteix l'art. 24.1 CE”. Potser allò que no permeti sigui que el jutge l'aprecii o repari, però en principi les parts poden realitzar les mateixes proves, tot i que sigui només per acreditar el nivell de rendes corresponent a la Taula ara declarada inconstitucional.

Hom té la sensació que aquesta vegada l'art. 24.1 de la Constitució sí que corregirà les evidents errades que malmeten la bondat d'un barem que seria impecable si es limités al dany moral –i potser a alguns “casos difícils” del patrimonial, com es proposà en el seu moment a InDret-. Però aquesta esperança s'esvaeix ràpidament, perquè el fonament jurídic 21è enllesteix de forma sumària la qüestió tot donant per reproduï da la modulació de l'abast de la sentència en tractar de l'arbitrarietat, amb un gir quelcom forçat:

“D'allò abans raonat es desprèn que, en relació amb el sistema legal de taxació introduï t per la Llei 30/1995, i en els aspectes que els dubtes d'inconstitucionalitat qüestionen, la inconstitucionalitat apreciada, per violació dels arts. 9.3 i 24.1 de la Constitució, ha de limitar-se a les concretes previsions contingudes en l'apartat B) de la Taula V de l'Annex, i això no s'esdevé de forma absoluta o incondicionada, sinó únicament en allò que les esmentades indemnitzacions hagin de ser aplicades a aquells supòsits en els quals el dany a les persones, determinant d' “incapacitat temporal”, tingui la seva causa exclusiva en una culpa rellevant i, en el seu cas, judicialment declarada imputable a l'agent causant del fet lesiu”.

Una altra oportunitat perduda. L'esperada sentència sobre “el barem” ha decebut a aquells que esperàvem d'ella una lleva dels comptats errors d'una atrevida i trencadora reforma, la del 1995, que tenia molt més de bo. En comptes de contribuir a la depuració d'un nou sistema indemnitzatori sense precedent, el Tribunal Constitucional hi ha mantingut la majoria d'aquests errors, perquè el nombre de casos als quals afecta la sentència és realment reduï t: només les indemnitzacions per dia de baixa en les quals s'apreciï CULPA EXCLUSIVA del causant. En un escenari de risc com ho és el de la circulació, paradigma dels “accidents bilaterals”, això equival a dir que les setanta pàgines de raonament constitucional són focs d'artifici amb els quals

s'encobreix el fet que es canvia pràcticament no res. De passada, ha reparat algú en el cost social i la litigiositat que podria generar el pas de l'actual sistema de responsabilitat –tret dels casos de culpa exclusiva de la víctima i força major- a un altre en el qual cal analitzar el nivell de precaució per esbrinar com es calculen els danys?

Una invitació. El nostre Tribunal Constitucional ha acreditat àmpliament en aquests vint anys la seva capacitat per preveure aquestes conseqüències. Per aquest motiu, sembla més raonable, o si més és un consol, interpretar aquesta sentència com una invitació a plantejar de forma immediata noves qüestions d'inconstitucionalitat contra les Taules II i IV per vulnerar el dret a la tutela judicial efectiva –art. 24.1 CE- i la prohibició de l'arbitrarietat –art. 9.3 CE-, com a concreció del valor superior de la justícia de l'art. 1.1 de la Constitució. Constitució en la qual, com bé diu el seu màxim intèrpret, hi té lloc un bon barem de danys personals, sense que existeixi cap raó per limitar-lo a l'àmbit de la circulació. Per tot plegat, sembla més congruent amb el que s'ha defensat en altres treballs sobre la conveniència de “reformar la reforma” prendre nota de l’ “encàrrec” que s'envia al legislador en el fonament 17è, citant-lo a rebre, aquesta vegada sí, acusament de recepció:

“Amb independència de tot el que s'ha dit anteriorment, és clar que el legislador, actuant en l'àmbit de la seva legítima llibertat de configuració normativa, pot establir un altre sistema de valoració per a la reparació de les conseqüència patrimonials causades pels accidents derivats de l'ús i circulació de vehicles a motor, segons criteris que no incideixin en les vulneracions constitucionals apreciades en l'apartat lletra B) de la taula V aquí jutjada”.